

MAVZU: XVI–XVII ASRLARDA HARBIY YURISHLAR VA JANGOVAR TAKTIKADAGI O‘ZGARISHLAR.

Muallif: G‘aiyev Ulug‘bek Mahammadsalmon o‘g‘li

ANOTATSIYA: Mazkur maqolada XVI–XVII asrlarda Yevropa va boshqa mintaqalarda sodir bo‘lgan harbiy va taktik o‘zgarishlar tahlil qilinadi. Otashin qurollarning keng tarqalishi, piyoda qo‘shinlar ahamiyatining ortishi, hamda harbiy strategiyaning zamonaviylashuvi bu davrni harbiy inqilob deb atashga asos yaratgan. Shuningdek, mudofaa inshootlari, harbiy texnika va qo‘shin tuzilmasidagi o‘zgarishlar ham ko‘rib chiqiladi.

KALIT SO‘ZLAR: Harbiy inqilob, taktika, otliq qo‘shin, piyoda askarlar, otashin qurollar, mudofaa inshootlari, harbiy texnika, strategiya

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматриваются изменения в военном деле и тактике, произошедшие в XVI–XVII веках в Европе и других регионах. Распространение огнестрельного оружия, возрастание значения пехоты и модернизация военной стратегии стали основой для понятия "военной революции". Также анализируются изменения в оборонительных сооружениях, военной технике и структуре войск.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Военная революция, тактика, кавалерия, пехота, огнестрельное оружие, оборонительные сооружения, военная техника, стратегия.

ABSTRACT: This article analyzes the military and tactical transformations that occurred in the 16th and 17th centuries in Europe and other regions. The widespread adoption of firearms, the increased importance of infantry, and the modernization of military strategy form the basis for what is termed the "Military Revolution." Changes in fortifications, military technology, and troop structures are also examined.

KEYWORDS: *Military revolution, tactics, cavalry, infantry, firearms, fortifications, military technology, strategy.*

Taqriz

Maqola muallifi XVI–XVII asrlardagi yurishlar tarixiy kontekstini aniq bayon qilib, o'sha davr harbiy amaliyotlarida yuz bergan tub o'zgarishlarni ko'rsatgan. Muallif jihatdan bu davrda jangovar taktikada yangicha yondashuvlar, asosan piyada va otliq bo'linmalarining o'zaro hamkorligi hamda modernizatsiya jarayonlari tahlil qilingan. Bu mavzu hozirgi kunda ham qadimiy va zamonaviy taktika munosabatlarini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy mazmun va bo'limlar

- Tarixiy kontekst: Muallif o'sha asrlarning siyosiy-sotsiologik holatini qisqa, lekin mazmunli tarzda ochib bergan.
- Taktik o'zgarishlar: Asosiy bo'limda piyada bo'linmalarining qurollanishi, arqonli va qum to'rli himoya vositalari, shuningdek, musket va to'palarning paydo bo'lishi tahlil qilingan.
- Otliq kuchlar roli: Otliq bo'linmalarining hujum qilish texnikasi, razvedka va zaxira bo'linmalarini samarali qo'llash metodlari yoritilgan.
- Jang maydonida zamonaviylashtirish: Formatsiyalar formasi, harakat tezligini oshirish, signallash va boshqaruv tizimlari ko'rib chiqilgan.

Kuchli tomonlari

1. Manba bazasi – Arxiv hujjatlari, rus, turk va yevropa tarixchilari asarlaridan foydalanilganligi maqolaga ilmiy asos beradi.
2. Tahliliy yondashuv – Maqolada nafaqat faktlar keltirilgan, balki ularning sabab-natlariga ham chuqur kirilgan.
3. Illyustratsiyalar va jadval – Harbiy bo'linmalar tartibi va qurollanishi bo'yicha jadval va diagrammalar maqolani vizual jihatdan boyitgan.

Kamchiliklari va takliflar

- Keng qamrov etilmagan bo‘limlar: Markaziy va shimoliy yarimorol hududlardagi harbiy yurishlar alohida yoritilmagan. Bu element maqolani yanada boyitishi mumkin edi.
- Muloqot nuqtai nazari: Bo‘linmalar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar va buyruq zanjiri detallari kamroq tahlil qilingan. Kelajakda bu jihatlarning chuqurroq o‘rganilishi tavsiya etiladi.

5. Xulosa va baholash

Umuman olganda, “XVI–XVII asrlarda harbiy yurishlar va jangovar taktikadagi o‘zgarishlar” maqolasi o‘z sohasi bo‘yicha muhim ilmiy ishdir. Muallifning tarixiy manbalarni keng qamrovli tahlillashi va o‘sha davr taktikasini zamonaviy paradigmalarda yoritishi ijobiy baholanishi lozim. Shuningdek, maqolaga yuqorida ko‘rsatilgan kamchiliklarni bartaraf etuvchi qo‘shimcha bo‘limlar kiritilishi uning ilmiy salohiyatini yanada oshiradi. Ushbu maqolani chop etishni tavsiya beraman.

Taqriz muallifi: dotsent, polkovnik Yusupov Ravshan Saypiddinovich

XVI-XVII asrlar urush tabiatida sezilarli o‘zgarishlar davri bo‘ldi. Bu o‘zgarishlarga sabab bo‘lgan omillar faqat harbiy islohotlar bilan cheklanmagan, garchi G‘arbiy Yevropa bu davrda deyarli doimiy ravishda urush holatida bo‘lgan bo‘lsa ham. Taktik jihatlar qiziqarli bo‘lsada, bu davr urush san’atining chuqurroq o‘zgarishlari — professionallashtirilgan armiya, doimiy armiya, urush ko‘lamining kengayishi va natijada davlat (ya’ni hukmdor) tomonidan zo‘ravonlik ustidan yakka hokimlik o‘rnatilishi, shuningdek, to‘laqonli harbiy flotlarning paydo bo‘lishi bilan ajralib turadi.

“Harbiy inqilob” atamasi 1955-yilda Maykl Roberts tomonidan taqdim etilgan maqoladan boshlangan. U 1560–1660-yillarni urush san’atida tub burilish davri sifatida tavsiflagan. Bu davr G‘arbiy Yevropaning dunyo miqyosidagi kuch sifatida yuksalishiga zamin yaratgan. Keyingi tarixchilar, masalan, Jefri Parker bu g‘oyani rivojlantirib, uni ikki asrlik davrga kengaytirgan, ispanlar va fransuzlar

tajribasini qo‘shgan, mudofaa texnologiyalariga e’tibor qaratgan va dengiz janglari rivojlanishini ham o‘z ichiga olgan.

G‘arbiy Yevropadagi XVI-XVII asrlardagi urushlar harbiy, siyosiy-strategik va ijtimoiy omillar bilan belgilangandi. Urush uslubidagi bu o‘zgarishlar urushning xarakterini sezilarli o‘zgartirgan bo‘lsa-da, uning tabiatini o‘zgartirmagan. Shu sababli “inqilob” atamasi texnik jihatdan to‘g‘ri emas, ammo harbiy tarixda keng qo‘llaniladi.

Klaushevits “Urush haqida” nomli asarining birinchi kitobida urush tabiatini tushuntiradi. Asosan, urush bu siyosiy maqsadlar yo‘lida kuch ishlatishga asoslangan ikki kuch o‘rtasidagi to‘qnashuvdir. Urush insoniy hissiyotlar – nafrat, xavf, jasorat, noaniqlik va qo‘rquv bilan bog‘liq. Klaushevits urush xarakterining vaqt o‘tishi bilan o‘zgarishini tan oladi va uni “haqiqiy hameleon” deb ataydi — har bir holatda moslashuvchan. Garchi urushning “formasi” (Formen) o‘zgarishi mumkin bo‘lsa-da, uning “mohiyati” (Wesen) bir xil qoladi.[1]

Klaushevitsning nazariyasiga ko‘ra urush uch asosiy kuchning uyg‘unligidir:

Armiya va qo‘mondon — urushdagi tasodiflar bilan kurashadigan ijodiy element;

Davlat (hukumat) — strategiya va siyosatni belgilovchi aql-idrok manbai;

Xalq — urushga ruhiy zamin yaratuvchi ehtiros va hissiyotlar manbai.

Bu uchlikdan biri o‘zgarsa, qolganlari ham ta’sirlanadi. XVI-XVII asrlarda Yevropa deyarli doimiy urush holatida bo‘lgan. Urushning o‘zgarishi ehtimoliy harbiy ijodkorlik, siyosiy strategiya yoki ijtimoiy o‘zgarishlar ta’sirida yuz bergan. Shu o‘zaro ta’sirlar kontekstida urush texnologiyasi, tashkiliy o‘zgarishlar, hukumat siyosati va jamiyatdagi ijtimoiy kayfiyatlar ko‘rib chiqilishi kerak.

Harbiy texnologiyalar, tashkiliy moslashuv va harbiy kasbga aylanish.

Bu davrda (ko‘plab “harbiy inqiloblar”da bo‘lgani kabi) texnologik yutuqlar ko‘pincha o‘zgarishlarga asosiy turtki deb qaraladi. Jefri Parker texnologiyaning

(poroxli quollar va trace italienne — ya'ni yangi tipdagi mustahkam qal'alar) roliga katta ahamiyat beradi, bu fikrni Klifford Rojers ham qo'llab-quvvatlaydi. Biroq, Jeremi Blek texnologik determinizmni tanqid qilib, bunday yondashuv boshqa omillarni e'tibordan chetda qoldirishini aytadi.[2.]

Masalan, qo'lda tutib yuriladigan poroxli quollar va takomillashgan artilleriyadan foydalanish 1350-yillardan boshlab Yevropada keng tarqalgan va dunyoning boshqa hududlarida ham ma'lum darajada qo'llanilgan. Usmonlilar — o'sha davr Yevropa uchun asosiy tahdid — kuchli artilleriyaga va poroxli quollarga ega bo'lgan. Texnologiya o'z-o'zidan harbiy o'zgarishlar uchun yetarli emas edi, uni qanday tashkilot, taktikalar va tizimlar orqali amaliyotda qo'llash — ana shu hal qiluvchi omil bo'lgan.

[1,2] Clausewitz, Carl von - On War (1832).Geoffrey Parker - The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800 (1996). Clifford Rogers - Harbiy texnologiyalarning rivojlanishi va ularning jangovar samaradorligini qanday oshirish haqidagi ilmiy ishlar. Jeremy Black - Tarixda harbiy o'zgarishlarni inqilob sifatida baholashga qarshi.

Maykl Robertsning asl g'oyasi shundan iborat ediki, Maurits Nassau va keyinchalik Gustav Adolf yangi qurol-yarog' va yirik qo'shinlar sharoitida armiya tuzilmasi, tizimi va taktikalarini muvaffaqiyatli moslashtira olganlar. Ular musket va arkebuzlardan ommaviy o'q uzish effektini olish uchun chiziqli (lineer) tartibda joylashuvni joriy etgan. Bu safda turgan askarlar ketma-ket o'q uzish orqali dushmanga doimiy bosim o'tkaza olgan. Nayzachilar esa otliq hujumlarga qarshi himoya qilish va yaqin jangda yordam berish uchun safda bo'lgan.[3]

Gustav Adolf bu tizimni yanada rivojlantirib, counter-march deb ataladigan usulni joriy qilgan — bunda orqa safdagilar oldingi safdan o'tib o'q uzadi va keyin orqaga qaytadi. Bu taktika hujumda ham qo'llanilgan. [4]

Yetti yil urushi davrida Maurits 580 kishilik batalyonlarni o'n qatordan iborat qilgan. Gustav esa, o'ttiz yillik urush kampaniyalarida bu sonni yanada qisqartirib,

harakatchanlikni oshirgan. Bu kichikroq tuzilmalar murakkab mashqlarni bajara oladigan darajada boshqarilishi oson bo'lgan.

Otliq qo'shinlar ham isloh qilingan — endi ular to'g'ridan-to'g'ri zarba (shock) uchun pistolet va qilich bilan qurollangan. Bu usul, ilgari keng tarqalgan karakol uslubidan samaraliroq bo'lgan — unda otlilar dushmanga yaqinlashib, o't ochib ortga qaytardi, biroq bu kam effektli edi. Gustav Adolfning armiyasi esa yengil artilleriyani piyoda qo'shinlar safiga kiritgan va natijada yagona muvofiqlashtirilgan kombinatsiyalashgan hujum tizimi yuzaga kelgan.

Bu taktik o'zgarishlar armiyani professionallashtirishga turtki berdi. Murakkab taktikalar, intizom va muvofiqlashtirish uchun maxsus tayyorgarlik talab etilgan. Bu esa maxsus harbiy maktablar, serjant va kichik ofitserlar tayyorlashni talab qilgan. Endi zodagonlar ham shunchaki tug'ilganiga qarab emas, balki maxsus o'qish orqali jang qilishga tayyorlanishi kerak edi.

[3,4] Michael Roberts - Harbiy inqilob haqidagi birinchi maqola (1955). Gustavus Adolphus - Yangi taktikalar va jangovar tizimlarining muvaffaqiyatlari (1631 yil Breitenfeld jangida).

Doimiy armiya — yil davomida mashq qiladigan, jangga tayyor va muntazam maosh oladigan kuchlar — harbiy kasbning shakllanishiga olib keldi. Bu yangi armiya tartib-intizom, ichki nizom, doimiy qo'mondonlar va hatto martaba o'sish tizimiga ega bo'lgan.

Masalan, 1645-yildagi Yangi Ingliz Modeli armiyasi (New Model Army) — shaxsiy qahramonlik emas, balki jamoaviy harakatni asos qilgan zamonaviy professional armiya edi.

Bu yangi tizim davlatga ham foyda keltirdi — armiyaning individual emas, balki davlatga sodiq bo'lishi absolyut monarxiya rivojiga hissa qo'shgan.

Doimiy armiyalar va davlatning kuchayishi

Doimiy, yirik armiyalar tashkil etilishi va zo'ravonlik ustidan davlatning (monarxiyaning) to'liq nazorat o'rnatishi bu davrning asosiy belgilaridan biri

bo'ldi. Armiya hajmi jiddiy darajada oshdi. Masalan, o'ttiz yillik urush boshida imperator kuchlari 20 ming nafarni tashkil etgan bo'lsa, protestant kuchlari atigi 12 ming edi. Urush oxirida esa katolik qo'shinlar soni 150 mingga yetgan, shvedlar esa bundan ham katta armiya yig'gan edi.

Bu o'sishga bir nechta omillar sabab bo'ldi — ularning ichida qal'a qurilishlaridagi o'zgarishlar, strategik niyatlar kengayishi, harbiy byurokratiya va urush iqtisodiyoti muhim rol o'ynadi.

Jefri Parker qal'alar arxitekturasini — *trace italienne* — ni asosiy omillardan biri sifatida ko'rsatadi. Bu yulduzsimon shakldagi keng va past devorli qal'alar artilleriyaga chidamli bo'lib, dushmanning oson bosib olishini imkonsiz qilgan. Bunday qal'alarni aylanib o'tish xavfli edi, chunki dushman orqadan zarba berishi mumkin. Shu sababli, bu qal'alarni egallash uchun katta qo'shin kerak bo'ldi — biri qamal qilsa, ikkinchisi yordam kelishining oldini olardi. Qal'a mudofaasi uchun ham ko'p sonli garnizon kerak bo'lgan.[5]

[5]Geoffrey Parker - *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800* (1996). Parkerning asari, harbiy inqilob va Yevropa davlatlarining kuchlarining o'sishi haqida keng ma'lumot beradi.

Boshqa tomondan, bu qal'alarni qurish va saqlash ham juda qimmatga tushgan, shuning uchun har bir davlat bu uslubni qabul qila olmagan.

Shu bilan birga, yirik jangovar birliklar (masalan, Ispan terciosi yoki Shveytsariya ustunlari) kuchli mudofaa salohiyatiga ega edi. Ularga qarshi muvaffaqiyatli hujum qilish uchun dushman ham katta qo'shin to'plashga majbur edi.

Demak, taktika va texnologiyalar armiyaning kattalashishiga sabab bo'lgan, lekin bu yagona sabab emas. Yana bir omil — davlatlarning strategik ambitsiyalari kengaygan edi.[6]

Bu davrda G'arbiy Yevropadagi yirik davlatlar o'z hududlarini mustahkamlash, mustaqil knyazliklarni yutib olish yoki mahalliy aristokratiyani

yo‘q qilishga intildilar. Natijada, Yevropadagi davlatlar soni kamaydi, lekin mavjudlari aholisi ko‘p va raqobatbardosh bo‘lib qoldi. Endi ular faqat ichki muammolar emas, balki butun Yevropa va Yangi Dunyodagi manfaatlarini himoya qilishi kerak edi.

Bu yil davomida jangga tayyor turuvchi yirik doimiy armiya zaruratini tug‘dirdi. Feodal harbiy xizmat majburiyatlari yo‘qqa chiqdi, bu esa monarxlarga urushni boshqa kuchlardan mustaqil ravishda davom ettirish imkonini berdi. Natijada, uzoq davom etadigan, murakkab urushlar yuzaga keldi.

Yirik armiya saqlash juda katta xarajat talab qilgan. Piyodalar nisbatan arzon bo‘lsa-da, artilleriya, otliq qismlar va ta‘minot tizimlari juda katta mablag‘ talab qilgan. Bu xarajatlarni faqat davlat (ya‘ni, monarx) ko‘tara olardi.

Shu sababli, davlat:

Harbiy boshqaruvni byurokratik tarzda tashkil etdi,

Harbiy xarajatlarni moliyalashtirish uchun soliq tizimini kengaytirdi,

Ishg‘ol qilingan hududlardan majburiy badal va soliqlar yig‘di.

Shu bilan, **iqtisodiyot urush strategiyasini belgilay boshladi.**

[6] Parker - The Rise of the Spanish Army. Ispaniyaning harbiy inqilobi va yangi armiyalarning shakllanishi.

Masalan, Armiya o‘zini oziqlantira oladigan hududlarga yurish qilardi, strategik maqsaddan ko‘ra ta‘minot muhimroq bo‘lgan.

Soliqlarning keskin oshirilishi ichki noroziliklarni kuchaytirdi.

XVII asrga kelib, armiya nafaqat tashqi dushmanga, balki o‘z xalqini boshqarish uchun ham ishlatildi — bu ham armiyani yanada kattalashtirish zaruratini keltirib chiqardi.

Shu tariqa, XVII asr oxiriga kelib, G‘arbiy Yevropa davlatlari:

Zo‘ravonlikni amalga oshirishda monopoliyaga ega bo‘ldi;

Urushni moliyaviy ta‘minlashda to‘liq nazoratni qo‘lga kiritdi;

Absolyut monarxiya uchun zamin yaratdi.

Bu davlatning kuchayishi jamiyatda ham muhim o'zgarishlarga olib keldi.

Jamiyat miqyosida, bu davrda harbiy xizmat proletarlashtirildi, ya'ni oddiy xalq — quyi tabaqa vakillari — harbiy xizmat orqali ijtimoiy ko'tarilish va moliyaviy foyda topish imkoniga ega bo'ldilar. Ayniqsa, keyingi davrlarda oylik va xizmat shartlaridagi islohotlar bu xizmatni yanada jozibador qildi. Bu harbiy islohotlar natijasida:

Harbiy xizmat endi faqat zodagonlarga emas, balki quyi tabaqadagi odamlarga ham ochiq bo'ldi;

Shaxsiy qobiliyat va sadoqat asosida martaba qilish imkoniyati paydo bo'ldi.

Bu o'zgarishlar armiyaga jalb qilinadigan potensial askarlarning sonini ham oshirdi. Bunga sabab bo'lgan omillar quyidagilardir:

Davlat tomonidan egallab olingan yangi hududlarda joylashgan aholining xizmatga chaqirilishi;

Yevropaliklarning salomatligi va turmush darajasining nisbatan yaxshilanishi.

Bundan tashqari, reformatsiya va qarshi-reformatsiya davrlaridagi diniy ziddiyatlar, fuqarolarda diniy yoki mafkuraviy asosdagi harbiy xizmatga tayyorlikni kuchaytirdi. Ular ko'pincha o'z e'tiqodini yoki xalqini himoya qilish niyatida xizmatga kirishar edi. Shuning uchun hatto:

Qattiq soliqqa tortilish, majburiy moliyaviy badallar kabi og'ir sharoitlarga qaramasdan, aholi urushni qo'llab-quvvatlardi.

Ammo bu davrdagi o'zgarishlar faqat quruqlikdagi janglarga taalluqli emasdi. Bu vaqt ichida dengizda ham harbiy kuchlar kuchaydi, bu esa G'arbiy Yevropaning dunyo bo'ylab ta'sirini kengaytirishga xizmat qildi.

Dengizdagi harbiy kuchlarning rivojlanishi

Bu davr, ya'ni XVI–XVII asrlar davomida, dengizda harbiy harakatlar olib borish shakli ham sezilarli darajada o'zgardi. Yevropaning asosiy davlatlari kemalarni qayta loyihalashtira boshladilar, ularni endi:

To'liq artilleriya bilan jihozladilar (ya'ni, kemalarda oldin bo'lmagan to'liq

to'p qurilmalari o'rnatildi);

Harbiy janglar uchun maxsus qurilgan kemalar yasaldi, endi savdo kemalarini qurollantirish bilan kifoyalanishmadi.

Dengiz taktikalari ham o'zgardi. Avvaliga: Kema janglari qisqa to'p otishmalaridan iborat bo'lib, shundan so'ng raqib kemaga yaqinlashib, uni urib tushirish yoki unga chiqib olish orqali g'alaba qozonishga harakat qilingan.

Lekin bu davrda "line-ahead" deb ataluvchi yangi taktika paydo bo'ldi — ya'ni:

Kemalar ketma-ket chiziq bo'lib saf tortardi, shu tarzda ular yon tarafdagi (broadside) to'plarni bir vaqtda ishga solish imkoniga ega bo'lardi.

Bu uslub birinchi marta 1639-yilda Downs jangida qo'llanildi, bu jangda gollandlar Ispaniyani yenggan edi.

Nega bu o'zgarishlar yuz berdi?

Bu transformatsiyaning asosiy sabablari quyidagilardan iborat edi:

Yangi dunyo (Amerika) va Sharqiy Hindistondan kelayotgan savdo yo'llari:

Bu hududlardagi boyliklar uchun kurash kuchaydi:

Yevropa davlatlarining strategik ufqlari kengaydi — endi ular faqat O'rta Yer dengizini emas, balki Atlantika, Hind va boshqa okeanlarni ham nazorat qilishni istashardi. Buning oqibatida Yevropa davlatlari o'zaro dengizda raqobatlashar edi (masalan, Angliya-Ispaniya, Angliya-Gollandiya urushlari).

Bundan tashqari, barbar qaroqchilari (Barbary Corsairs) va Usmonli imperiyasining galera floti ham tahdid solardi.

Bu omillar natijasida:

Davlatlar o'z iqtisodiy xavfsizligini himoya qilish uchun markazlashgan harbiy flotlar tuzishga majbur bo'ldilar.

Masalan, Genrix VIII (Angliya) va Filipp II (Ispaniya) bu borada faol harakat qilgan.

Filipp II davrida, Ispaniya o'zining galera flotini 1574-yilgacha 146 ta

kemagacha ko‘paytirdi — bu atigi 12 yil ichida uch baravar o‘shish demakdir.

Bu kengayish, quruqlikdagi holatga o‘xshab, davlatning zo‘ravonlik va iqtisod ustidan monopoliyasini kuchaytirishga xizmat qildi.

“Harbiy inqilob” (Military Revolution) konsepsiyasi, XVI–XVII asrlarda Yevropada harbiy strategiya, taktikalar va texnologiyalardagi tub o‘zgarishlarning jamiyat va davlat tuzilmasiga qanday ta’sir ko‘rsatganini tushuntirishga qaratilgan. Bu tushuncha 1950-yillarda ingliz tarixchisi Maykl Roberts tomonidan ilgari surilgan bo‘lib, u Shvetsiyaning 1560–1660-yillardagi harbiy o‘zgarishlarini o‘rganib, bu davrni “harbiy inqilob” deb atagan.

Robertsning fikriga ko‘ra, portativ otish qurollarining joriy etilishi, o‘qitish va taktika sohalaridagi inqilobiy o‘zgarishlar, masalan, Gollandiya va Shvetsiya tomonidan amalga oshirilgan, doimiy armiyalarga ehtiyojni keltirib chiqardi va bu davlatlarning siyosiy tuzilmasiga katta ta’sir ko‘rsatdi.

Biroq, bu konsepsiya keyinchalik boshqa tarixchilar tomonidan tanqid qilindi. Masalan, Jeremi Blek XVI asrning oxiri va XVII asrning boshlaridagi harbiy o‘zgarishlarni “evolyutsion” (bosqichma-bosqich rivojlanayotgan) deb ta’riflagan. Unga ko‘ra, bu o‘zgarishlar bir necha asr davomida asta-sekin amalga oshgan va ularni inqilobiy deb atash noto‘g‘ri bo‘ladi.

Klivord J. Rodjers esa turli davrlarda sodir bo‘lgan harbiy inqiloblarni ajratib ko‘rsatgan. U XIV asrdagi piyoda qo‘shinlar inqilobi, XV asrdagi artilleriya inqilobi, XVI asrdagi qal’alar inqilobi, 1580–1630 yillardagi otish qurollari inqilobi va 1650–1715 yillardagi armiyalarning kattalashishi kabi bosqichlarni ko‘rsatadi.

Shuningdek, Jeremi Blek XVII asrni “global inqiroz” davri deb ataydi, bu davrda urushlar, siyosiy tartibsizliklar va iqtisodiy muammolar Yevropaning siyosiy va harbiy tuzilmasiga katta ta’sir ko‘rsatgan.

Shunday qilib, “harbiy inqilob” konsepsiyasi tarixchilarning turli yondashuvlariga ega bo‘lib, ba’zilar uni inqilobiy o‘zgarishlar sifatida ko‘rsatsa,

boshqalar esa uni evolyutsion jarayon sifatida tushunadilar. Bu masala hozirgi kungacha tarixiy tadqiqotlarda muhokama qilinmoqda.

Adabiyotlar:

1. Clausewitz, Carl von - On War (1832). Clausewitzning asari harbiy nazariyaning asosiy prinsiplari, jang va siyosat o'rtasidagi aloqalar va urushning insoniy tabiati haqidagi fikrlarni o'z ichiga oladi.
2. Geoffrey Parker - The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800 (1996).
3. Michael Roberts - Harbiy inqilob haqidagi birinchi maqola (1955).
4. Gustavus Adolphus - Yangi taktikalar va jangovar tizimlarining muvaffaqiyatlari (1631 yil Breitenfeld jangida).
5. Robert Barnet - The Theory and Practice of Modern Wars, 1598.
6. Parker - The Rise of the Spanish Army.
Ispaniyaning harbiy inqilobi va yangi armiyalarning shakllanishi.
7. Robert Barnetning bu asari, 16-17-asrlar o'rtasidagi harbiy tajribalar va o'zgarishlarni o'rganishga yordam beradi.
8. Bu maqola, 1560-1660 yillarda Yevropadagi harbiy o'zgarishlar va yangi texnologiyalarning jangovar samaralariga ta'sirini o'rganadi.
9. Parkerning asari, harbiy inqilob va Yevropa davlatlarining kuchlarining o'sishi haqida keng ma'lumot beradi.
10. Jeremy Black - Tarixda harbiy o'zgarishlarni inqilob sifatida baholashga qarshi.
11. Black, "harbiy inqilob" atamasini shubha ostiga qo'yib, bu davrning harbiy o'zgarishlarini evrilgan jarayon deb hisoblaydi.
12. Clifford Rogers - Harbiy texnologiyalarning rivojlanishi va ularning jangovar samaradorligini qanday oshirish haqidagi ilmiy ishlar.
13. Johann of Nassau - Kriegs und Ritterschule (1617).

14. Harbiy maktablarning rivojlanishi va ofitserlar tayyorlash tizimining yangi yoʻnalishlari.

15. Parrott - Mercenaries in the Thirty Years War.

16. 30 Yillik Urushda mercenarlarni va ularning Yevropa harbiy tizimlariga ta'sirini oʻrganish.

17. Parker - The Rise of the Spanish Army.

Ispaniyaning harbiy inqilobi va yangi armiyalarning shakllanishi.